

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581.11

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.2/18>

Костанда І. О.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ЛЕКСИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ШИКУВАНЬ У ДАВНЬОКИТАЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено лексичну репрезентацію військових шиків у давньокитайській мові, як важливого елемента військової термінології, що відображає специфіку бойових формацій і фіксує культурні та філософські уявлення про війну в традиційному китайському суспільстві. Розглянуто взаємодію військового мистецтва та мовних засобів у китайській культурі, завдяки чому аналіз лексики, пов'язаної з тактичними побудовами, дає змогу глибше зрозуміти логіку мислення полководців, принципи організації війська й стратегічні підходи різних історичних епох. Актуальність дослідження зумовлено зростаючим інтересом до історико-культурних аспектів китайської військової думки та ролі мовних засобів у формуванні стратегічних моделей поведінки. Визначено, що лексика, яка позначає військові шиківання, дозволяє простежити взаємозв'язок між мовою, філософськими вченнями (даосизмом, конфуціанством, легізмом) і військовою практикою, розкриваючи механізми прийняття тактичних рішень. Об'єктом дослідження визначено військові шиківання, зафіксовані в давньокитайських історичних джерелах і військових трактатах; предметом – мовні засоби їхньої репрезентації, зокрема метафори, символи та семантичні структури. Мету роботи сформульовано як виявлення лексичних механізмів формування назв бойових формацій і встановлення їхнього зв'язку з культурно-філософським контекстом. Новизну дослідження окреслено через міждисциплінарний підхід, що поєднує лінгвістичний, філософський і культурологічний аналіз, дозволяючи простежити глибинні зв'язки між мовою та стратегічним мисленням. Теоретичне значення полягає в розширенні уявлень про взаємодію мови й культури у військовому контексті. У процесі аналізу встановлено, що назви військових шиківання переважно мають метафоричний характер і ґрунтуються на асоціаціях із природними явищами, тваринами або предметами. З'ясовано, що моделі типу «крила журавля» (鶴翼), «риб'яча луска» (鱼鳞), «довга змія» (长蛇), «вістря стріли» (锋矢) передають візуальні та функціональні ознаки бойових формацій, сприяючи ефективній комунікації й полегшуючи військову підготовку. Показано, що лексичні одиниці не лише номінують структури, а й концептуалізують їхні тактичні функції – оборонні, наступальні або маневрені, що засвідчує роль мови як інструмента стратегічного мислення. Отримані результати окреслюють перспективи застосування в дослідженнях із лексикології, стилістики та перекладознавства.

Ключові слова: лексична репрезентація, військові шиківання, давньокитайська мова, метафора, військова термінологія, стратегічне мислення, культурний контекст, філософія війни.

Постановка проблеми. Тема військових шиківання у давньокитайській мові є важливим аспектом військової лексики, котрий відображає складні стратегічні концепції, які застосовувалися за різних історичних періодах Китаю. Мова та військове мистецтво в китайській культурі нерозривно пов'язані, і саме через лексичну репре-

зентацію бойових шиківання можна зрозуміти, як різні формування та тактики сприймалися та використовувалися давніми китайськими полководцями. У давньокитайській військовій традиції мова не тільки служила засобом позначення тактичних одиниць, а також фіксувала філософські та культурні особливості суспільства. Розуміння

лексичної репрезентації цих шикувань дозволяє глибше досліджувати як китайське військо мистецтво, так і філософські й культурні основи стародавнього Китаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження китайської військової традиції активно розвиваються як у західній, так і в китайській науковій школі. Ральф Д. Соєр (R. D. Sawyer) у своїй праці про класичні військові тексти підкреслює, що поняття формації, розгортання та маневру в давньокитайській культурі мають не лише тактичне, а й світоглядне значення, відбиваючи уявлення про порядок і гармонію. Однак лінгвістичний аспект цих понять, зокрема спосіб їх вербалізації та семантичні відтінки, залишаються поза межами його аналізу.

У китайському науковому дискурсі увагу до проблеми структуризації війська послідовно розвивають Хуан Помінь (黃朴民), Цзінь Юйго (金玉国), Лі Вей (李伟) та Вей Ліде (魏立德). Їхні праці висвітлюють еволюцію формацій (陣), похідних шеренг (行列) і бойових ланок (伍) у контексті військової організації, проте ці студії здебільшого мають історико-стратегічний характер.

Отже, попри помітний поступ у вивченні китайської військової думки, питання лексичної репрезентації військових шикувань залишається недостатньо дослідженим. Системний аналіз термінів, що позначають формації у давньокитайській мові, дозволяє поєднати історичний і мовознавчий підходи та виявити специфіку давньокитайського концептуального мислення у військовій сфері. У той же час у вітчизняних лінгвістичних розвідках досі відсутні подібні дослідження.

Постановка завдання. Актуальність дослідження лексичної репрезентації військових шикувань у давньокитайській мові зумовлена зростаючим інтересом до історико-культурних аспектів давньокитайської військової думки. Систематизація та аналіз лексики, що використовується для позначення тактичних шикувань, дозволяє виявити взаємозв'язок між мовою, військовою практикою та філософськими навчаннями, які впливали на прийняття рішень на полі бою. Також дослідження лексичної репрезентації надає можливості для поглибленого аналізу стратегій, що застосовувалися в стародавньому Китаї, та їх відображення у мові як елементу культури.

Об'єктом дослідження є військові шикування давньокитайської військової традиції, описані в історичних джерелах, військових трактатах та інших текстах.

Предметом дослідження є лексична репрезентація військових шикувань у давньокитайській мові, включаючи метафори, символіку та особливості формування тактичних понять через мову.

Метою дослідження є аналіз лексичної репрезентації військових шикувань у давньокитайській мові, виявлення особливостей формування військових термінів та їх зв'язок із філософськими, культурними та практичними аспектами військової стратегії.

Новизна роботи полягає у комплексному підході до дослідження лексичної репрезентації військових шикувань у давньокитайській мові, з акцентом на метафоричні та символічні аспекти, а також на роль мови у формуванні тактичних стратегій. У статті розглядаються історико-філософські та мовні аспекти, що дозволяє виявити особливості сприйняття військової тактики через мову і мислення давніх китайців.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані у викладанні китайської мови та культури, а також у дослідженнях давньокитайської військової думки та її впливу на розвиток стратегічних доктрин в інших культурах. Матеріали дослідження також можуть бути корисними для військових істориків та лінгвістів, які займаються вивченням давньокитайських джерел та військових текстів.

Теоретичне значення роботи полягає в розширенні знань про взаємодію мови та культури в контексті військової практики. Філософських орієнтирів, що у основі військової думки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що лексична репрезентація військових шикувань у давньокитайській мові є не лише засобом позначення конкретних тактичних одиниць, а також відображенням філософських та культурних принципів, що лежать в основі воєнної стратегії. Це передбачає, що аналіз метафор, символів і термінів, що використовуються для опису військових шикувань, дозволить виявити взаємозв'язок між мовними та стратегічними практиками, а також визначити вплив філософських навчань, таких як даосизм, конфуціанство та легізм на тактичні рішення, прийняті давньокитайськими полководцями.

Виклад основного матеріалу. Бойове шикування або бойовий лад (阵法) у стародавньому Китаї мало важливе значення для практичного ведення війни. В умовах, коли в давніх битвах бій вівся в тісному контакті, зі застосуванням холодної зброї, бойові шикування розробили спеціально

для забезпечення централізованого командування та скоординованих дій на полі бою. Згідно з дослідженням китайського доктора військових наук Цзінь Юйго (金玉国), «阵» – це бойове шикуння (战斗队形), яке вибиралося для війська при вступі до бою, з урахуванням рельєфу місцевості, співвідношення сил сторін та інших конкретних обставин. Таке шикуння починається від одного бійця (兵), одного загону (伍), однієї шеренги (列) до всього війська, і головна мета шикуння – утримати «становище загонів, зробити стабільними шеренги, вирівняти поздовжнє і поперечнє» (《立兵伍, 定行列, 正纵横》) [7, с. 49]. Іншими словами, шикуння – це різні способи розміщення та комбінування бойових порядків. Витоки перших бойових шикунь можна простежити ще з мисливських практик у первісному суспільстві.

Військові шикуння у давньокитайській тактиці. Квадратне шикуння (方阵, фан чжень) являє собою найбільш базове та універсальне бойове шикуння епохи холодної зброї. Його структура ґрунтувалася на принципі складання великих квадратних шикунь із дрібніших (阵中用阵, «шикуння в шикунні»). За військовим мислителем Сунєм Бінєм (孙臆, 382–316 рр. до. н.е.), квадратне шикуння слід організувати за принципом «ослаблений центр, посилені краї» (薄中厚方), що передбачало меншу кількість поїнів у центрі та посилення на флангах. Така тактика забезпечувала відволікання противника через дії центру (虚张声势, «демонстрація хибної сили») та зміцнення оборони за рахунок потужних флангів [1, с. 45-78]. У рамках квадратного шикуння: командування, сигнальні барабани (金鼓, цзіньгу) та прапори (旗帜, цічжи) розміщувалися в тилу, що дозволяло зберегти їх захищеність [5]. Це шикуння, незважаючи на свої сильні сторони в атаці та обороні, мало вразливі фланги, що робило його більш придатним для наступу, а не оборони.

Кругове шикуння (圆阵, юань чжень) застосовувалося переважно для оборони. Його ключова особливість полягала у відсутності очевидних слабких місць. Барабани та прапори розміщувалися в центрі, що сприяло ефективній координації дій армії.

Розріджене шикуння (疏阵, шу чжень) являло собою розсіяну побудову, при якій збільшувалися інтервали між рядами. Квадратні або круглі шикуння могли розріджуватися для створення ілюзії значних військових сил. Така тактика обману дозволяла невеликими силами навіяти противнику хибне уявлення про чисельність війська.

Щільне шикуння (数阵, шу чжень) відрізнялося високою компактністю, що дозволяло концентрувати сили як для нападу, так і для оборони.

Клиноподібне шикуння (锥形阵, чжуйсін чжень) формувалося з вузьким і гострим фронтом, що дозволяло військам завдавати потужних ударів на вузькій ділянці, проривати ворожі ряди та розвивати успіх на флангах. Для цього були потрібні маневрені і добре підготовлені передові частини, котрих підтримували потужні фланги. Це шикуння, націлене на прорив і наступ, одержало назву «чоловіче шикуння» (牡阵, му чжень) [7, с. 54].

Клин журавля (雁形阵, яньсін чжень), у цьому шикунні фланги могли висуватися вперед або відступати назад, утворюючи форму, що нагадує букву «V» або її перевернутий варіант. Передня лінія нагадувала розкинуті крила, що дозволяло ефективно оточувати супротивника та здійснювати маневри на флангах. У разі відступу флангів захист посилювався, запобігаючи обходу супротивника. Особливе значення мала маневрена кавалерія, яка у стані спокою перебувала у центральній частині шикуння, а під час руху могла здійснювати стрімкі атаки. Подібне шикуння застосовував Олександр Македонський у битві в Індії.

Гакоподібне шикуння (钩形阵, гоусін чжень) характеризувалося прямолінійною передньою частиною із загнутими назад флангами, що нагадують гаки. Таке шикуння забезпечувало захист флангів та тилу, де традиційно розміщувалися прапори та барабани командування.

Ілюзорне шикуння (玄襄阵, сюаньсян чжень) застосовувалося для введення ворога в оману. В рамках цього шикуння збільшувалися відстані між рядами, активно використовувалися прапори та сигнальні барабани, імітувався шум пересування колісниць та людський гомін. Ці заходи створювали ілюзію великої армії, вводячи противника у замішання.

«Вісім шикунь» (八阵图, ба чжень ту) розробив Чжуге Лян (诸葛亮, 181–234 рр.) за часів Троєцарства, в умовах обмежених ресурсів Шу та гористої місцевості. Хоча концепція «восьми шикунь» існувала ще до епохи Троєцарства і згадувалася у працях Сунь-цзи та Суня Біня, але Чжуге Лян адаптував її під потреби своєї армії, спираючись переважно на піші війська [9]. Ця система використовувалася як для підготовки військ, так і для їх тактичного керування. Система «восьми шикунь» не тільки втілює військову майстерність стародавнього Китаю, а й являє собою яскравий приклад інтеграції філософських

ідей у лексичну репрезентацію військової тактики. Назви побудов і структура їхнього опису демонструють глибокий зв'язок між концепціями стратегічного мислення. В епоху Трицарства, після встановлення Чжуге Ляном правління в царстві Шу і придушення повстань у південних регіонах, армія Шу зіткнулася з основним супротивником – об'єднаною піхотою і кавалерією царства Вей. Бойові дії велися переважно в гірських районах, де нестача коней обмежувала мобільність військ Шу. У відповідь на ці виклики Чжуге Лян розробив тактичну систему шикування адаптовану до специфіки армії та географічних умов регіону [7, с. 63].

Витоки шикування сягають доктрини стародавнього Китаю, де концепція восьми шикувань (八阵) вже була відома. Згадки про неї зустрічаються в трактатах Сунь-цзи та «Сунь Бінь Бінфа» (《孙膑兵法》), а її використання було поширене ще в епоху Східної Хань для бойової підготовки. Однак Чжуге Лян, враховуючи специфіку армії Шу, де основу становила піхота, модифікував традиційні шикування, додавши нові елементи та розробивши схему, яка отримала назву «бачженьту». Це шикування графічно зображалось нанесенням на тканину, папір, землю або створювалось з каміння і піску. Така візуалізація полегшувала навчання військ, роблячи складні тактичні системи доступнішими. Хоча оригінальні тексти Чжуге Ляна про це шикування не збереглися, перекази стверджують, що він створив кам'яну версію шикування, відому як 64 кургани на березі річки Юйфу [4, с. 318].

Сучасні дослідники припускають, що «бачженьту» включала центральне «середнє шикування» (中阵), оточене вісьмома малими шикуваннями, розташованими у восьми напрямках. Центральне шикування включало командувача, барабани, прапори та основні сили, а зовнішні шикування мали назви: Небо (天), Земля (地), Вітер (风), Хмари (云), Дракон (龙), Тигр (虎), Птах (鸟), Змія (蛇). Структура могла складатися з дев'яти частин, включаючи центральну, що породило альтернативну назву – дев'ять військових шикувань [8].

Кожне зі зовнішніх шикувань ділилося на шість підрозділів, центральне – на шістнадцять, що сумарно давало 64 підрозділи, що відповідають числу курганів на Юйфу. У деяких випадках додавалися 24 рухомі кавалерійські загони, збільшуючи загальну кількість до 88. Підрозділи могли складатися з піхоти, кавалерії або обозів, чисельність яких варіювалася. Попереду розташовувалися

арбалетники, у центрі – списники, а позаду – воїни з короткою зброєю. «Бачженьту» було насамперед оборонним шикуванням. Його структура виключала слабкі місця, дозволяючи атакованим підрозділам отримувати підтримку від сусідніх, без необхідності реорганізації всього шикування. Однак висока складність шикування вимагала тривалого навчання, а обмежена мобільність робила її вразливою в умовах динамічного бою, пересування шикування було повільним і виключало стрімкий наступ або поспішний відступ [6]. Оборонний характер шикування сприяв мінімізації втрат, але обмежував можливість досягнення великих перемог. успіхів. Це знаходить відображення у військових кампаніях Чжуге Ляна, таких як шість походів на Цишань, а також у подальших діях Цзяна Вея (姜维, 202–264 pp) проти царства Вей, що характеризувалися відсутністю як великих поразок, так і значних успіхів. «Бачженьту» була базовою моделлю, яку можна було змінювати залежно від умов, у складних ландшафтах або в умовах обмежень, що накладаються рельєфом, шикування адаптувалася.

Шикування арбалетів (弩阵, ну чжень) ґрунтувалася на використанні потужних арбалетів типу *цзюе чжан ну* (蹶张弩), оснащених педальним механізмом для натяжки тятиви. Ця конструкція забезпечувала значну перевагу перед ручними арбалетами за рахунок більшої потужності та далекобійності [7, с. 62].

Тактична схема шикування включала три ряди стрільців: перший ряд натягував тятиву; другий ряд – встановлював стріли; третій ряд – прицілювався і робив постріл. Після пострілу стрільці з третього ряду переміщалися через проміжки між рядами до першого, щоб знову натягнути тятиву. У цей час другий ряд готувався до стрільби. Такий цикл забезпечував безперервність вогню, створюючи щільний та стабільний дальній удар.

Багатошарове шикування (叠阵, де чжень), розроблене братами У з провінції Сичуань (四川), згадується в історичній праці «Історія Сун» (《宋史》) [4, с. 201]. Воно також складалося з трьох рівнів: перший ряд включав бійців із довгими мечами та списами, які служили першою лінією оборони; другий і третій ряди – лучники, які забезпечували стрілецьку підтримку із глибини шикування. Така структура дозволяла поєднувати ближній та дальній бій, забезпечуючи гнучкість у захисті та нападі.

Тактика використання арбалетів (神臂弩, шеньбі-ну), відомих також, як *таден-ну* (踏蹬弩), застосовувалися в рамках багаторівневої бойо-

вої стратегії. Їх використання адаптувалося під реальні умови бою та включало послідовне застосування зброї залежно від відстані до ворога. На відстані 100 кроків – перший стрілець із арбалетом шеньбі-ну вставав і стріляв для оцінки дистанції. Якщо стріла пробивала ворожі лави, решта арбалетників відкривала вогонь. На відстані 70 кроків – аналогічна процедура виконувалася лучниками (平射弓手, пінше гуншоу). На лінії перешкод (拒马, цзюйма) – списники (枪兵, цянбін) переходили в рукопашний бій. Ця тактика створює багаторівневу систему перехоплення, де далекобійна зброя послаблює наступальний потенціал ворога, особливо кавалерії. Така послідовність дій знижувала мобільність ворожих військ, дозволяючи піхоті успішно протистояти кавалерійським атакам [2].

Шиккування «качка-мандаринка» 鸳鸯阵 (юаньян чжень) мав за основу підрозділ із 12 осіб. На передньому плані розміщувалися два щитоносці, один з яких озброєний довгим щитом (长牌手, чанпайшоу), а інший – щитом з лози (藤牌手, тенпайшоу) і один із них виконує роль командира. Позаду щитоносців розташовуються два воїни з вовчими сокирами (狼铣手, лансяньшоу), далі йдуть чотири воїни з довгими списами (长枪手, чанцяншоу), а завершує шиккування пара воїнів з короткою зброєю (短兵手, дуаньбіншоу) [7, с. 68].

У процесі бою щитоносці захищають від далекобійної зброї, при цьому їхнє завдання полягає у захисті інших бійців, які розташовуються за ними. Воїни з вовчими сокирами виконують функцію основної атакуючої сили, тоді як довгі списи призначені для враження ворога на далекій відстані. Коротка зброя відіграє важливу роль у запобіганні прориву супротивника або у разі потреби заміни втомлених воїнів із довгими списами.

Це шиккування продемонструвало свою ефективність у боях з японськими піратами (倭寇, вейкоу), та принесло значні перемоги. Воно є базовим, але, залежно від ситуації, може бути адаптовано і змінено, маючи кілька варіантів. Наприклад, базовий варіант являє собою дворядну побудову (成两伍纵队, ченлян уцзундуй). Також існують модифікації, такі як шиккування «нінь-ян» (两仪阵, лян'ї чжен), яке формується шляхом поділу на два загоны.

Модифікації «качки-мандаринки» часто застосовувались для покращення цього шиккування. Однією з популярних адаптацій є шиккування «велика трійка» (大三才阵, дасаньцай чжень), що представляє горизонтальну побудову з двома

паралельними загонами. У центрі знаходиться командувач, оточений двома воїнами з вовчими сокирами, а по обидва боки від них розташовуються бійці з довгими списами, які оточені щитоносцями. Це шиккування з урахуванням своєї гнучкості оптимально використовується на широких дорогах.

В іншому варіанті «три малі таланти» (小三才阵, сяосаньцай чжень) – шиккування також має горизонтальне розташування, але відрізняється тим, що в центрі знаходиться лише один воїн із вовчою сокирою, а по обидва боки від нього розташовуються бійці з довгими списами. Бійці з короткими мечами та щитоносці розміщуються зовні. Це шиккування використовується на вузьких шляхах, що дає змогу ефективно маневрувати в обмежених просторах.

Шиккування «Одна голова, два крила, один хвіст» (一头两翼一尾阵, і тоу лян і і вей чжень) ділить військо на чотири частини: передній загін – «голова» (头, тоу), що є основною атакувальною силою; дві частини «крила» (翼, і), які виконують функції захисту флангів і в потрібний момент можуть атакувати фланги ворога; і «хвіст» (尾, вей), що виконує роль резервних військ, готових надати підтримку в будь-який момент [7, с. 94].

Шиккування «канатна дорога» (牵线阵, цянсянь чжень) часто використовувалось в арміях династії Цін (清朝, 1636-1912 рр.). Це шиккування, аналогічне сучасним колонам на марші, використовувалося для організації руху військ. Під час маршу кожному з двох командирів (司马, сима) вручаються прапори, за якими слідує підрозділ, в залежності від чисельності армії: від прапора загону (卒长旗, цзучан ці) до прапора армії (军帅旗, цзюньшуай ці) для великих формувань. Важливо відзначити, що у разі зіткнення з противником, війська швидко трансформуються у кругове шиккування, що дозволяє захиститися від атак та зберегти боєздатність. З іншого боку, за необхідності відступу зберігається порядок колони. У разі швидкого відступу, якщо противник намагається наздогнати, він стикається з проблемою, оскільки структура військ не порушується, що зменшує ймовірність успішного переслідування [3].

Отже, у межах китайської військової стратегії лексична репрезентація різних шиквань як відбиває специфіку їх організації, а й підкреслює функціональні ролі кожного підрозділу, що дозволяє ефективніше розуміти та інтерпретувати військові тактики і методи командування.

Шиккування «краб» (螃蟹阵, пансе чжень) є бойовим шикванням з трьома паралельними

рядами, в якому центральний ряд складається з меншої кількості бійців, а фланги посилюються великою кількістю солдатів, що нагадує будову краба. Це шиккування має високу гнучкість і може адаптуватися залежно від бойової ситуації. Наприклад, якщо противник ділиться на два фланги, центральний ряд може розділитися для підтримки, як лівого, так і правого флангів, утворюючи дві окремі групи. Якщо ворог зосереджений як спереду, так і позаду, флангові загони зливаються в один, а задня частина зливається з центральним рядом, створюючи потужний передовий загін. Якщо ж супротивник зосереджує сили на одному з флангів, шиккування може зміститися у відповідну сторону для протистояння загрози.

Особливо відома модифікація цього шиккування «великий краб» (大螃蟹阵, дапансе чжень), у якому менший загін спочатку вступає в бій з ворогом, а потім з'являється основний загін, оточуючи супротивника або створюючи ілюзію поразки з метою заманування ворога в засідку. Маневри «дапансе чжень» залежать від кількох флагманів, кожен із яких керує частиною військ, направляючи в потрібному напрямі. Це дозволяє ефективно координувати дії багатьох бійців, уникаючи плутанини і підтримуючи порядок навіть за складних маневрів. Це шиккування також відоме, як «крабова клешня» (蟹螯阵, сеао чжень), «гаманець» (荷包阵, хебао чжень) та «хвіст лотоса» (莲花抄尾阵, ляньюа чаовой чжень).

Шиккування «сто птахів» (百鸟阵, байняо чжень) – це шиккування, що використовує хибні війська, воно ідеально підходить для битв на відкритій місцевості. У цьому шикванні війська діляться на групи по 25 осіб, утворюючи понад сто невеликих загонів. Така побудова створює ілюзію безлічі військ, розсіяних по полю бою, що вводить супротивника в оману щодо реальної кількості сил противника. Через рівномірний розподіл військ противник втрачає орієнтування і не може точно визначити, де провести атаку, що призводить до розгубленості та, зрештою, поразки.

Шиккування «крила журавля» (鹤翼阵, хей чжень) відоме з давнини, використовувалася для оточення противника. У його структурі головнокомандувач, як правило, розташовується в центрі, оточений лучниками або піхотою, а з обох флангів його супроводжують заступники. На флангах розміщуються найсильніші загони, переважно кавалерія. У разі появи ворожого загону в тилу, фланги можуть бути розгорнуті та з'єднані для оточення противника. Це шиккування сприяє активній атаці та утворенню замкнутого кільця, однак її вогнева

міць обмежена через нездатність концентрувати атаки лучників в одній точці.

Шиккування «риб'яча луска» (鱼鳞阵, юйлін чжень) це розташування військ у п'ять-шість ліній, щільно вибудованих одна за одною. Головнокомандувач знаходиться у центрі або в тилу. На відміну від «клиноподібного шиккування» (锥形), яке звужується до передньої частини, «риб'яча луска» характеризується широким фронтом, що забезпечує захист головнокомандувача і компактність передніх рядів. Така щільна побудова підвищує стійкість до зіткнень, проте робить форму менш маневреною. Це шиккування вразливе до атак з тилу, що може призвести до хаосу через відкриті задні ряди.

Шиккування «вістря стріли» (锋矢阵, фенши чжень) розташовує головнокомандувача попереду. Така структура ідеально підходить для рішучих та досвідчених полководців. Передні ряди «вістря стріли» розташовуються щільно, що забезпечує ефективний прорив через ворожі позиції. Це шиккування здатне глибоко проникати у порядки противника, не розпадаючись. Задні ряди шикуються в паралельну лінію, що сприяє маневрам на пересіченій місцевості. Однак, як і «риб'яча луска», воно має слабкий захист із тилу.

Шиккування «ярмо» (冲轡阵, чун'е чжень) має Х-подібну побудову, аналогічну поперечині перед колісницею. Це шиккування ефективно захищає від атак з фронту, лівого та правого флангів, створюючи міцну оборону. Особливість Х-подібної структури дозволяє швидко маневрувати гірською місцевістю, забезпечуючи надійний захист. Вона особливо ефективна при використанні в умовах, де швидкість переміщення і здатність захищатися від багатосторонніх атак критичні.

Шиккування «довга змія» (长蛇阵, чанше чжень) призначене для пересування в гірських умовах. Хоча це шиккування не є особливо ефективним в атаці чи в захисті, але його гнучкість у складних ландшафтних умовах дозволяла ефективно маневрувати. У «Записках про три царства» (《三国志》) Ченя Шоу (陈寿, 233–297 pp.) воно описується, як стратегія, котру застосовував Чжуге Лян, який спостерігав за шиккуванням Цзяна Вея, що нагадувало довгу змію.

Лексична репрезентація військових шиквань у давньокитайській мові: аналіз термінології та її філософсько-тактичної основи. Військова лексика давньокитайської мови є багатим пластом словникового запасу, який не тільки фіксує бойові шиккування, але й відображає філософські та культурні основи, що лежать в основі

давньокитайської стратегії та тактики. Назви шикунань передають складні концепції через метафори, символіку та філософські категорії, що робить аналіз цих термінів значущим для розуміння давньокитайської військової та лінгвістичної думки.

Візуальні метафори як основа лексичної структури. Більшість термінів, що позначають бойові шикунання, ґрунтуються на візуальних аналогіях. Наприклад, «квадратне шикунання» (方阵) символізує стабільність та порядок. Ієрогліф «方» (фан, «квадрат») служить прямим посиланням на форму шикунання, що асоціюється зі стійкістю. Така термінологія підкреслює увагу до тактичного балансу, що відображено у виразах на кшталт «薄中厚方» («ослаблений центр, посилені краї»), де через лексичну структуру передається ідея адаптивності шикунання.

Подібним чином, термін «кругове шикунання» (圓陣, юань чжень) містить ієрогліф «圓» (юань, «круг»), який у китайській культурі символізує досконалість та завершеність. Його використання в описі військового шикунання передає ідею рівномірного захисту та відсутності слабких місць. Така лексика як описує фізичну структуру, так і відображає філософські концепти, наприклад, принцип інь і ян, де шикунання прагне гармонії між атакою і обороною.

Метафоричність також проявляється в назвах, запозичених з природи, наприклад, 雁形陣 (яньсін чжень, «клин журавля»), де війська шикуються у вигляді букви «V», нагадуючи клин птахів, що летить. Це шикунання підкреслює маневреність та здатність оточувати супротивника, пов'язуючи військо мистецтво зі спостереженням за природними явищами. Військові шикунання у давньокитайській мові часто отримували найменування, засновані на природних чи візуальних асоціаціях, що дозволяло ефективно передавати їхню структуру та призначення. Наприклад, шикунання 鶴翼陣 (хеї чжень, «крила журавля») – через метафору журавлиних крил символізує стратегію оточення, де головним елементом є гнучкість у розгортанні флангів та централізація командування. Ця назва підкреслює як конструктивну, так і функціональну сторону форми: вона нагадує крила, що символізує розгортання та захист флангів.

Аналогічно, назва шикунання 魚鱗陣 (юйлін чжень, «риб'яча луска») – викликає образ щільної і захищеної структури, що нагадує луску риби, акцентуючи увагу на компактності та стійкості передніх рядів. Лексичне значення «луски» пов'язане зі захистом і стримуванням атак, що

відображає роль цієї шикунання як стійкої, але менш маневреної структури.

Шикунання 鋒矢陣 (фенши чжень, «вістря стріли») – через метафору стріли передає ідею глибокої проривної атаки, де передні ряди відіграють ключову роль у прориві ворожої оборони, а задні забезпечують маневреність. Ця метафора акцентує увагу на концентрації сили та рішучості, характерної для цієї стратегії.

Крім того, шикунання 冲輓陣 (чун'е чжень, «ярмо») – у своїй назві використовує образ попереки колісниці, що символізує міцний захист і здатність швидко маневрувати в складних умовах, таких як гірська місцевість. Ця метафора акцентує увагу на концентрації сили та рішучості, характерної для цієї стратегії.

Нарешті, шикунання 长蛇陣 (чанше чжень, «шикування довгої змії») – через образ змії відображає гнучкість і здатність до маневрів у складних ландшафтних умовах, що підкреслює її призначення для використання в гірських або важкопрохідних районах.

Таким чином, лексична репрезентація військових шикунань у давньокитайській мові часто використовує природні метафори для позначення ключових характеристик стратегій, таких як гнучкість, захист, маневреність та прорив.

Філософські основи військової лексики. Військова термінологія стародавнього Китаю глибоко вкорінена у філософських концепціях. Це особливо яскраво проявляється в назві 八陣图 (ба чжень ту, «вісім шикунань»). Число «вісім» у китайській культурі асоціюється з гармонією та порядком, що знаходить відображення у побудові армії. Концепція восьми напрямів шикунань пов'язана з дуальністю інь-ян та принципами п'яти стихій (五行, у-сін), підкреслюючи ідею рівноваги та стійкості. Система «восьми шикунань» демонструє, як філософські символи та поняття можуть формувати лексичну репрезентацію військових термінів. Через природні образи, числову символіку і сувору ієрархію давньокитайська мова описує як структуру, так і філософію ведення війни. Однак, як показує досвід Чжуге Ляна, надмірна опора на філософські доктрини, втілені в лексиці, може обмежувати практичну ефективність, що робить аналіз таких систем важливим як для лінгвістики, так і для військової історії.

Числова символіка у «восьми шикунаннях» (八陣图). Число «вісім» у китайській культурі займає особливе місце завдяки своїй багатошаровій символіці, пов'язаній з філософією, космологією та концепціями гармонії. У контексті

«восьми шикунь» (八阵图) воно стає не тільки тактичним інструментом, а й виразом ідеалів порядку та рівноваги, укорінених у традиційних уявленнях про світ.

Число «вісім» 8 (八, ба) вважається в китайській традиції числом рівноваги та нескінченного процвітання. У структурі «восьми шикунь» це число втілює ідею балансу між різними напрямками, де кожне з восьми формувань працює у гармонії коїться з іншими, створюючи єдине ціле.

Крім того, вісімка символізує рівновагу між силами інь та ян, що має значення для тактичного мислення. Наприклад, напрями шикунь – Небо (天) і Земля (地) — відображають дуальність, де Небо уособлює активне, Ян, а Земля – пасивне, Ін. Ця двоїстість поширюється і інші напрями, такі як Вітер (风) і Хмара (云), які разом символізують взаємодію мінливості і стабільності.

Загальна кількість малих формувань у «восьми побудовах» – 64, відсилає до гексаграм (卦, гуа) з «Книги Змін» (《易经》, «І цзін»). Цей стародавній текст, що лежить в основі китайської філософії, розглядає світ як структуру, що базується на 64 станах змін. Кожна гексаграма складається зі шести ліній, які представляють взаємодію сил Ін та Ян. Ця паралель підкреслює філософську основу «восьми шикунь»: військово-шикування розглядається не просто як тактична одиниця, а як відображення універсального порядку. Кожне з 64 малих формувань символізує єдність безлічі частин, поєднаних у гармонії. Більш того, використання числа 64 може бути витлумачено як спосіб пов'язати військову тактику з космологією та ідеєю незмінного порядку за умов постійних змін [4, с. 321].

Числова символіка у «восьми побудовах» має не тільки філософське, але й тактичне значення. Поділ військ на 64 формування (по 8 напрямків із 8 підрозділами кожне) допомагає впорядкувати війська, полегшуючи їхнє управління. Це дає змогу армії діяти як єдине ціле, уникаючи хаосу навіть у складних умовах бою. Додаткове значення має можливість розширення структури. За межами основних 64 підрозділів «вісім шикунь» передбачали 24 мобільні формування (游骑), що доводило загальну кількість до 88. Ця числова комбінація також має символічне значення, оскільки число 88 у китайській традиції асоціюється з подвоєнням гармонії та успіху. Крім того, використання числа вісім пов'язане з філософським текстом «Книга змін», де число 64 (добуток восьми на вісім) символізує універсальні закони зміни та гармонії. Таке відображення кос-

мологічних принципів у військовій термінології вказує на прагнення інтегрувати стратегію з універсальним порядком, де кожна побудова виконує певну функцію, що відповідає принципам загальної гармонії.

Лексичні контрасти: функціональність та стратегія. Лексика бойових шикунь у давньокитайській мові також наголошує на тактичних відмінностях між різними підходами. Наприклад, терміни 疏阵 (шу чжень, «розріджене шикуння») і 数阵 (шу чжень, «щільне шикуння») ілюструють контрастні принципи стратегії. Перший наголошує на розосередженні військ для введення ворога в оману, а другий – на концентрації сил для досягнення максимального ефекту.

Ще одним прикладом є термін 锥形阵 (чжуйсін чжень, «клиноподібне шикуння»), де ієрогліф 锥 (чжуй, «клин») служить метафорою для стрімкої атаки. Ця назва демонструє, як лексика описує одночасно і фізичну структуру шикуння, так і її агресивну стратегічну спрямованість.

Культурно-символічний контекст. Китайська військова термінологія часто використовує символізм для передачі складних ідей. Наприклад, шикуння 鹤翼阵 (хеї чжень, «крила журавля») символізує стратегію оточення, де фланги відіграють ключову роль у формуванні замкненого кільця навколо противника. Термін 鱼鳞阵 (юйлін чжень, «риб'яча луска») підкреслює щільність побудови і захищеність військ, що нагадує структуру луски риби.

Ці назви відображають не тільки фізичну форму побудов, а й їхні функціональні завдання. «Крила журавля» асоціюються з гнучкістю і координацією, а «риб'яча луска» – зі стійкістю і захистом.

Лексика обману та ілюзій. У давньокитайській стратегії важливе місце займали концепти обману та введення супротивника в оману, що знаходить відображення у термінах, таких як 玄襄阵 (сюаньсян чжень, «ілюзорне шикуння»). Тут ієрогліф 玄 (сюань, «таємничий») підкреслює потайність і непередбачуваність, а 襄 (сян, «допомагати») вказує на допоміжну роль тактичних хитрощів.

Ці терміни, не тільки описують форми шикуння, але й вказують на їхню стратегічну функцію – створення хибних цілей і відволікання уваги ворога. Таким чином, мова фіксує не лише візуальні та тактичні аспекти, а й психологічну складову бойових дій. Модифікація цього шикуння, відома під назвою 大螃蟹阵 (дапансе чжень, «великий краб»), розкриває складнішу тактику, засновану на обмані та оточенні противника, що також знаходить відображення в лексичній репре-

зентації. Технічні терміни, такі як «основний загін», «оточення» і «засідка», ілюструють важливість маневреності та психології війни, а також стратегічних хитрощів, що використовуються для введення противника в оману.

Військове шиккування 百鸟阵 (байняо чжень, «сто птахів»), у свою чергу, ілюструє використання лексичної репрезентації для створення ілюзії безлічі військ за допомогою «хибних загонів». Назва шиккування «сто птахів» символізує масовість та обман. Лексика, яка описує такі елементи, як «групи», «розміщення» і «ілюзія», відображає основні принципи стратегії: дезорієнтація противника і введення в оману. Слово 百 (сто) у назві вказує на численність загонів, а використання терміну «ілюзія» наголошує на важливості маніпуляції сприйняттям противника, що також підтверджується повторенням лексичних одиниць, котрі підкреслюють масовість та дезінформацію.

Таким чином, лексична репрезентація військових шикунків у давньокитайській мові не лише описує фізичну організацію військ, але й відображає стратегічні та психологічні аспекти бойових дій, створюючи яскраві та функціональні образи для ефективного управління арміями у різних умовах.

Лексична репрезентація військових шикунків у давньокитайській мові є синтезом візуальних, філософських і тактичних елементів. Терміни, що позначають шиккування, виконують функцію не тільки опису бойових шикунків, а також передачі культурних, символічних і філософських концептів, що лежать в основі китайської військової стратегії.

Аналіз таких термінів дозволяє виявити інтеграцію філософських ідей у військову практику, де тактичні шиккування стають відображенням універсальних принципів гармонії та порядку. Проте надмірна залежність від філософських доктрин іноді могла обмежувати гнучкість на полі бою, що наголошує на необхідності комплексного підходу до вивчення як самої лексики, так і її практичного застосування.

Висновки. Розгляд лексичної репрезентації військових шикунків дозволяє зробити наступні висновки.

Метафоричний характер лексики. Військові шиккування в давньокитайській мові часто отримували свої назви через метафори, що ґрунтуються на природних чи візуальних асоціаціях, таких як тварини, природні явища чи предмети.

Ці метафори дозволяли не тільки коротко, але й ефективно передавати ключові характеристики стратегій, як-от форма, структура, тактична гнучкість чи сила захисту. Приклади таких назв: «крила журавля» (鹤翼, хеї), «риб'яча луска» (鱼鳞, юйлін), «вістря стріли» (锋矢, фенши), «довга змія» (长蛇, чанше), «ярмо» (冲軛, чун'е), ілюструють різноманітність лексичних засобів, що відображають функціональні та візуальні особливості кожного шиккування.

Функціональний зв'язок лексики та стратегії. Лексична репрезентація військових шикунків пов'язана з їх тактичним призначенням та особливостями виконання бойових завдань. Наприклад, «риб'яча луска» підкреслює захисні якості шиккування, що забезпечує компактність і стійкість, тоді як «вістря стріли» акцентує увагу на здатності до глибокого проникнення в ворожі ряди. Це демонструє, як мова допомагає формувати стратегічне уявлення про побудову, одночасно спрощуючи її сприйняття та використання.

Роль мови у військовому мистецтві. Лексика, пов'язана з військовими побудовами, як відображає особливості давньокитайських стратегій, так і служить інструментом для навчання і практичного застосування цих стратегій. Назви шикунків стають своєрідним кодом, який дозволяє швидко і точно передавати інформацію про тактичні дії та управління армією, а також допомагає у навчанні та підготовці воєначальників.

Культурні та історичні аспекти. Лексична репрезентація військових шикунків також пов'язана з культурними традиціями та історичними умовами, у яких розвивалася китайська військова думка. Використання природних образів для позначення тактичних шикунків не випадково, воно відображає зв'язок людини з природою, що глибоко вкоренилося в китайській культурі, а також філософські принципи, такі як даосизм і конфуціанство, які впливали на сприйняття та аналіз військового мистецтва.

Аналіз лексичних репрезентацій військових шикунків у давньокитайській мові надає важливий матеріал, який не лише допомагає описати стратегічні ідеї та тактики, але й відображає культурні та філософські особливості китайського суспільства, а також роль мови в організації та навчанні військової справи. давньокитайською мовою може започаткувати нові наукові розвідки у галузі стилістики та перекладознавства.

Список літератури:

1. Sawyer R. D. *The Seven Military Classics of Ancient China*. New York : Basic Books, 1993, 572 p.
2. 崔丽芳. 霍去病与汉武帝"断匈奴右臂"战略. 兰台世界: 上旬. 2011. 第2. 页 32-38/
3. 李伟. 徐达与明朝初期的军事战略. 军事历史研究. 2015. 第30(2). 页 56-68/
4. 李少林, 刘正楠. 中国兵法全书. 北京 : 燕山出版社, 2007, 880 页.
5. 江南. 古代军旗趣史. 钟山风雨. 2015. 第3. 页 28-37.
6. 白建钢. 西汉步、骑兵兵种初探. 西北大学学报: 哲学社会科学版. 1986. 第3. 页 51-56.
7. 金玉国. 中国战术史. 北京 : 解放军出版社, 2003, 376 页.
8. 魏立德. 古代阵形的研究一种假设. 军事历史研究. 1990. 第4(4). 页 59-67.
9. 黄朴民. 大一统兵学的奠基者-《三略》综论. 军事历史研究. 2001. 第3. 页 132-141.

Kostanda I. O. LEXICAL REPRESENTATION OF MILITARY FORMATIONS IN ANCIENT CHINESE

This article explores the lexical representation of military formations in Classical Chinese as a significant component of the system of military terminology. It demonstrates that such representations not only reflect the structural characteristics of combat formations but also encode cultural and philosophical conceptions of warfare within traditional Chinese society. In Chinese culture, military art and language are deeply interwoven domains, and the analysis of vocabulary related to tactical formations provides insights into the logic of strategic thinking, principles of army organization, and military approaches employed in different historical periods.

The relevance of the study lies in the growing scholarly interest in the historical and cultural dimensions of Chinese military thought, particularly in how linguistic structures both reflect and construct strategic behavioral models. The vocabulary denoting military formations enables an exploration of the interconnections between language, philosophical doctrines (Daoism, Confucianism, Legalism), and military practice, revealing mechanisms of tactical decision-making. The object of the study comprises military formations recorded in ancient Chinese historical texts and military treatises, while the subject includes the linguistic means of their representation, including metaphors, symbols, and semantic structures. The aim of the research is to identify the lexical mechanisms used to name combat formations and to determine their relationship with the broader cultural and philosophical context. The novelty of the study lies in its interdisciplinary approach: the author analyzes not only linguistic material but also philosophical and cultural aspects, which makes it possible to uncover deep connections between language and strategic thought. The theoretical significance of the study is rooted in its contribution to understanding the interaction between language and culture in the context of military practice. The analysis reveals that the names of military formations are predominantly metaphorical in nature and are based on associations with natural phenomena, animals, or objects. For example, constructions such as "crane wing" (鹤翼), "fish scale" (鱼鳞), "long snake" (长蛇), and "arrowhead" (锋矢) convey both visual and functional attributes of the respective formations. Such metaphorical naming facilitates the rapid and effective communication of strategic information on the battlefield and supports military training. A functional perspective shows that these lexical units do more than label formations – they conceptualize their purpose, whether defensive, offensive, or maneuverable. In this way, language serves as a tool for shaping strategic thinking. The findings offer a foundation for further research in historical lexicology, stylistics, and translation studies.

Key words: lexical representation, military formations, Classical Chinese, metaphor, military terminology, strategic thinking, cultural context, philosophy of war:

Дата надходження статті: 12.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025